

Marijan F. Kranjc, generalmajor v pokoju

VOJAŠKE, VOJAŠKO-VARNOSTNE IN GENERALSKE ZAROTE – 1948–1979¹

MFK, Zarote in atentati na Tita
(Grafis Trade, 2004, Grosuplje)

Mnogi bralci bodo nedvomno pomislili, da vojaške, vojaško-varnostne in generalske zarote proti Titu in Jugoslaviji dejansko niso bile možne. Na žalost moram povedati, da so bile možne, celo v samem vojaškem vrhu! To vem povsem zanesljivo, saj sem v razkrivanju in dokumentiranju nekaterih tudi posredno sodeloval. Vendar je potrebno tudi reči, da se o teh najbolj občutljivih vojaških zarotah ni nikdar javno govorilo. Armadni načelniki v varnostni službi JLA smo bili o nekaterih naknadno obveščeni, največ pa smo zvedeli v zasebnih medsebojnih stikih.

Danes so o posameznih vojaških zarotah napisani številni članki pa tudi knjige, največkrat kot spomini, vendar brez arhivskih dokumentov. Predstavil bom samo tiste najvažnejše vojaške zarote, ki so se dogajale v vojaškem vrhu JLA in o katerih je javnost že seznanjena. Mnoge zarote so bile seveda, po zaslugi varnostne službe JLA, zatrte v kali, in bodo razkrite šele, ko bodo javnosti dostopni arhivi varnostne službe JLA. Najbolj nevarne so bile vsekakor oborožene vojaške zarote (poznamo dve uporniški, kvislinški), grožnje poveljnikov gardnih in drugih enot, kakor tudi voditeljev vojaško-varnostne službe. Nekaj generalskih zarot je bilo menda povezanih z Jovanko Broz oz. s tujimi obveščevalnimi službami.

¹ Marijan F. Kranjc, *Zarote in atentati na Tita*, Grafis Trade, 2015 Ljubljana – 2. izdaja, CD (v pripravi).

Vedenje o tem je bilo za nas, pripadnike varnostne službe JLA, včasih kar šokantno, ker enostavno nismo mogli verjeti, da bi general JLA lahko kradel, ali pa da bi general JLA – narodni heroj sodeloval v kriminalno-ustaški združbi. Zgodilo se mi je v Šibeniku, takoj na začetku kariere varnostnega častnika, ko sem dobil poročilo tajnega sodelavca, da je general B. enostavno ukradel in prodal rezervne dele za vojaški kamion! Čeprav sva s sodelavcem prinesla zaboj z rezervnimi deli pred načelnikovo pisarno, general B. ni priznal kraje, starejši načelnik pa me je lepo podučil, da »generali ne kradejo«, če se to trikrat ne dokaže! Seveda sem si lekcijo dobro zapomnil in že čez nekaj tednov sem bil »posojen« operativni skupini udbe v Zagrebu, ki je imela nalogo, da dokumentira gibanje znanega generala JLA in narodnega heroja Š. in njegove »poslovne« zveze z zagrebškim podzemljem, dejansko z ustaško emigracijo! In kaj je bila moja naloga? Tri večere sem »igral« novi obraz – prijatelja »prostitutke«, ki je že prej zahajala v bar znanega zagrebškega hotela. Moja naloga je bila zelo preprosta: moral sem popiti večje količine alkohola (izbral sem zeleni mentol) in klepetati s »partnerko, ki si je medtem popravljala frizuro, šminko. Seveda je pri tem odpirala svojo torbico, v kateri je bil nameščen miniaturni fotoaparatus, nekaj večji od škatlice vžigalic. Ko je odprla torbico, je s sponko odkrila objektiv in obenem aktivirala tudi fotoaparatus. V eni noči je posnela dva do tri filme vseh ljudi, ki so bili v družbi z generalom Š. Seveda je druga operativna skupina te iste ljudi posnela zunaj bara in jih tudi identificirala. Šele 1972, ko se je tudi general Š. znašel v prvih vrstah »hrvaške pomladi«, zaroti proti Titu, so menda tisti posnetki prišli še kako prav!

Najbolj so bile prikrivane t. i. oborožene kvislinške zarote oz. upori, ki so bili strti in likvidirani z vojaško silo. Bilo je tudi nekaj manjših kolektivnih uporov enot JA oz. JLA, ki so bili razrešeni s političnimi in tudi vojaškimi sredstvi. Podrobnejše podatke o teh uporih bo mogoče pridobiti šele v arhivih JLA. Manjših »uporov« zaradi netaktnega ravnanja starešine, predvsem dežurnih organov, pa je bilo nešteto. Enega od njih sem tudi sam opazoval na prvem taborjenju gojencev naše vojne akademije leta 1955 v neposredni bližini Vrnjačke Banje. Namreč, sredi največje julijske vročine nas je v sovjetski armadi šolan dežurni častnik s postroja za kosilo, napotil v jedilnico z vojaškim tekotom! Osmi vod, ki je bil na začetku tekaške kolone, je seveda »požrl« tudi največ prahu, pa so fantje iz protesta odklonili kosilo. Eden od pobudnikov tega »upora« je bil tudi Ciril Z., generalmajor v pokoju, ki je tudi pozneje javno izražal svoje uporništvu (začetek vojaško-policijskega spopada v Sloveniji junija 1991). Sledile so seveda partijsko-politične in disciplinske sankcije.

V nadaljevanju navajam samo splošne podatke o dveh najbolj znanih oboroženih uporih, ki sta bila energično zatrta z vojaško silo JLA.

Kosovski balistično-četniški in vojaški upor – 1945

Ob koncu 1944 in v začetku 1945 so ostanki balistično-kvislinških enot na Kosovu začeli z uporom širšega obsega, pri čemer so nameravali zavzeti tudi nekaj osvobojenih mest. Ostanki razkropljenih balističnih in četniških enot, okrog 1.200 pripadnikov, ki se jim je pridružilo še okrog 1.000 dezertirjev iz novoformiranih enot JA, ki so že bile na sremski fronti, je junija 1945 na planini Žegovac obkolila 42. divizija JLA. Iz pripovedovanja

enega od pripadnikov te divizije so se balisti na koncu zabarikadirali v neko planinsko vas, ki je bila nato s topniškim ognjem popolnoma zravnana z zemljo.

Do 1947 je bilo seveda še nekaj manjših akcij, saj je na Kosovu delovalo še okrog 55 balističnih skupin. Znotraj enot JLA je bil znan oborožen upor v garniziji Bosiljgrad, ki ga je zadušil jurišni bataljon 3. brigade 5. divizije JLA.

Cazinski kmečki upor – 1950

Zaradi prisilnega včlanjevanja v kmečke zadruge so se kmetje cazinske krajine konec aprila 1950 začeli pripravljati na velik kmečki upor. Nezasodljive kmete sta vodila prvoborec Milan Božić in njegov sin Nikola, oba iz vasi Tržac pri Cazinu. Uporni kmetje so načrtovali z vojaško akcijo zavzeti mesto Cazin in s tem prisiliti Beograd, da jih ne sili v zadruge.

Upor se je začel 6. maja 1950. V prvem naletu so uporniki zavzeli postajo milice v vasi Tržac, niso pa uspeli prodreti v Cazin. Močne enote milice in Knoja, ki jim je poveljeval Ostoja Mijić, so kmečki upor krvavo zatrli. Naknadno je bilo ugotovljeno, da je bilo 27 mrtvih in večje število ranjenih kmetov. Vodje upora so zbežale. Udba pa je aretirala mater in soprogo Milana Božića, ki se je potem predal. Vojaško sodišče v Cazinu je obsodilo glavna voditelja, Milana Božića in Alijo Mujkića, na smrti, vse ostale pa na zaporne kazni.

Ker so v tistem času večje kmete označili za kulake in sovražne kapitalistične elemente, je tudi razumljivo, da so številni veliki kmetje končali v zaporih in delovnih taboriščih (v Srbiji okrog 10.100, v Vojvodini 8.800, v BiH 272 in v Sloveniji samo 93). Prevladoval je napačen ideološki obrazec, da je kmet glavni sovražnik komunizma.

Podobni kmečki upori so se dogajali tudi v drugih delih države. Tako je kmet Dragomir Milić iz vasi Grivac pri Kragujevcu sredi 1951 povedel 150 kmetov na protestni pohod proti Beogradu. Seveda niso prišli daleč. Pot jim je preprečila miličnska četa, tankovska četa in vod pehote.

Kmalu so tudi partijski funkcionarji v Beogradu spoznali, da so vodili napačno politiko na vasi. Toda nobenemu ideologu se ni prav nič zgodilo!

Razkrita skrivnostna smrt generalpolkovnika Arsa Jovanovića, bivšega načelnika VŠ NOV Jugoslavije – avgust 1948

V knjigi upokojenega polkovnika Ivana Matovića, *Vojskovodja z avreolo mučenika*², je zelo plastično predstavljeno delo in življenje generalpolkovnika Arsa Jovanovića. Spomnimo se, da ga je Tito v začetku 1944 poslal v Slovenijo, skupaj s skupino srbskih in črnogorskih partizanskih častnikov kot nekakšno pomoč slovenski partizanski vojski.

² Ivan Matović, *Vojskovodja sa avreolo mučenika*, Povest o generalu Arsu P. Jovanoviću, načelniku Vrhovnog štaba NOBJ i njegovoj tragičnoj sudbini, 2001, Beograd (cirilica).

Čeprav je hotel takratni polkovnik Arsa Jovanović uvesti red med slovenskimi partizani, je dejansko samo povzročil spor med Kardeljem in Titom. Verjetno pa tudi s Titom, pa čeprav je kot bivši stotnik kraljeve vojske in načelnik VŠ NOVJ postal tudi prvi partizanski general. Bil je načelen mož in ni poznal partijsko-frakcionaškega obnašanja. Seveda je kot pravi Črnogorec izredno spoštoval Sovjetsko zvezo, pa tudi Stalina, kot strateg pa je zastopal stališče, da je prav Rdeča armada prvi in naravni zaveznik v boju proti fašizmu! Okrog tega je imel s Titom večkrat resne razprave, vendar je Arsa Jovanović neomajno zastopal svoja stališča. Kot načelnik VŠ NOVJ in novega GŠ JA je bil tudi prvi na seznamu za šolanje na najvišji sovjetski vojaški akademiji »Vorošilov«. Kdaj je postal agent ene od sovjetskih obveščevalno-varnostnih služb, niti ni tako pomembno, saj je takratna ozna oziroma vojaški Kos kaj hitro registrirala prosovjetska stališča generala Arsa Jovanovića. Seveda je bil o tem obveščen tudi Tito. Zato je bil po vrnitvi iz Moskve general Arsa Jovanović postavljen za načelnika Višje vojaške akademije, kar je bila dejansko degradacija.

Po objavi resolucije informbiroja se je general Arsa Jovanović nedvoumno in jasno opredelil za Stalina in proti Titu! Nobeni prijateljski pogovori in nasveti ga niso mogli omajati v njegovem prepričanju, tudi prijateljski pogovor s Titom na Brdu pri Kranju ne. Ker je tudi aktivno deloval po nalogah sovjetske obveščevalne službe, je bil 4. avgusta 1948 aretiran in pripeljan v zapore Kosa. Kaj se je tam dogajalo, si lahko samo predstavljamo. Polkovnik Matović je na osnovi raznih podrobnosti, zbral številne podatke in navedel celo 29 inčič smrti generala Arsa Jovanovića. Osebnost sem se opredelil za inčičo, po kateri je bil general Arsa Jovanović likvidiran v vojaškem preiskovalnem zaporu. Namreč, eden od starejših slovenskih kosovcev, polkovnik T., mi je 1964 v Splitu povedal, da se je takratni namestnik načelnika Kos, polkovnik Ilija Kostić, hvalil, da je uspel »zlomiti« generala Arsa Jovanovića! Po mučenju, seveda. Sojenje ni prišlo v poštev. Morali so ga likvidirati in zelo verjetno je bil kar mrtev prepeljan na prizorišče poskusa bega v Romunijo! V knjigi *Ubij svojega bližnjega* je avtor Lopušina celo namignil, naj bi to likvidacijo osebno izvršil generalpodpolkovnik Jefto Šašić, takratni načelnik Uprave varnosti Zslo³.

Uradna (lažna) verzija z dne 18. 8. 1948 je glasila, da je bil general Arsa Jovanović ubit v noči 11/12. 8. 1948 pri Vršču na romunsko-jugoslovanski, ko je nameraval pobegniti iz države v informbirojevski skupini z generalom Brankom Petričevićem in polkovnikom Vladom Dapčevićem.

Polkovnik Vlado Dapčević je dvakrat poskušal dezertirati iz Jugoslavije. Drugič je uspel. Dolgo je vodil informbirojevsko emigracijo, verjetno tudi z blagoslovom Vs JLA. Jaz sem ga povsem slučajno srečal 1971 v Bruslju, pozneje pa je bil iz Romunije »prepeljan« v Jugoslavijo in obsojen na zaporno kazen. Pred nekaj leti je umrl kot upokojeni polkovnik. Svojo skrivnost je odnesel v grob, tudi o tem, ali je general Arsa Jovanović prišel živ na

³ Marijan F. Kranjc, generalmajor v pokoju, *Partizanski poveljnik in trije strankarski politkomisarji* (Vojaško-strateški aspekti »Dolomitske izjave«, bivanje in poročanje generala Arsa Jovanovića o stanju med slovenskimi partizani, končno razkrita resnica o njegovi tragični smrti), www.vojastvo-military.si (2015). Prej tudi: *Resnica o vlogi generalpolkovnika Arsa Jovanovića med bivanjem v GŠ NOV in PO Slovenije*, VZZ Logatec in ND Ljubljana, 2002 in *Končno resnica o tragični smrti generala Arsa Jovanovića*, Rast 2005 Novo mesto.

mejo ali pa so ga tja prepeljali že mrtvega! Zato še danes ni mogoče najti groba Arse Jovanovića.

No, Roman Leljak, moj znanec in raziskovalec, je v arhivih RS (Sdv) našel sodni dokument⁴ bivšega kapetana JLA Mihaela Goloba - Mirka, 1925, v katerem je ta potrdil, da je generala Arsa Jovanovića na sestanku v GŠ JA v Beogradu osebno ubil Jefto Šašić, takratni načelnik Kosa, zatem pa je bilo njegovo truplo prepeljano na mejni odsek Bela Crkva, kjer so organi udbe in kosa inscenirali poskus pobega prek državne meje. Kapetan Golob je bil kasneje po povratku s šolanja iz SZ obsojen zaradi sovražne propagande in vohunstvo. Upokojeni kapetan Golob je pred leti umrl v Kamniku.

Tragična usoda Titovega prvega »angela varuha«, majorja JLA, Boška Čolića – 1952/1960

O Titovem prvem spremljevalcu, čevljarju Bošku Čoliću, sem že pisal v poglavju o organizaciji Titovega varovanja med NOB in takoj po osvoboditvi.

Od začetka oboroženega odpora 1941 pa vse do 1949 je bil Čolić po »partijski dolžnosti« in po nalogu Aleksandra Rankovića osebni Titov spremljevalec. Vedno je bil ob Titu, s pripravljeno brzostrelko in z odpetim revolverjem. Tudi spal je pred njegovim šotorom. Vedno je bil buden in brez njegove vednosti (in pregleda) ni mogel nihče priti do Tita! S Titom je bil povsod, tudi v Vatikanu. Bil mu je zvest kot najboljši pes čuvaj! General Velebit ga je napačno predstavil kot Boška Đurovića.

Svojega zvestega spremljevalca, pravega angela varuha, pa je Tito nagradil tako, da ga je poslal na šolanje v Moskvo, ga zatem povišal v čin majorja in mu preskrbel lažje delovno mesto v niškem armadnem poveljstvu.

Kaj se je dogajalo med šolanjem v Moskvi, ne vemo. Po prihodu v domovin je bil major Čolić 1952 aretiran s strani kosa pod obtožbo, da je sovjetski agent. Najprej je bil obtožen, da je skupaj z Gustavom Vlahovim, šefom Titovega kabineta, po nalogu sovjetske obveščevalne službe načrtoval likvidacijo Tita, kar pa major Čolić ni priznal. Zato so ga obtožili sodelovanja s sovjetskim agentom, filmskim režiserjem in igralcem, Igorjem Bersenjevim, ko je ta leta 1946 snemal film V planinah Jugoslavije, v katerem naj bila prenapihnjeno prikazana sovjetska vojaška pomoč Jugoslaviji. Major Čolić je bil obsojen na smrt z ustrelitvijo, vendar ga je Tito pomilostil. Kazen je najprej prestajal v Bileći, nato pa na Golem otoku. Po petih letih je sicer prišel na svobodo, vendar je bil že 1958 ponovno aretiran in poslan na otok Sveti Grgur. Zdržal je tudi to golgoto. Ko je 1960 končno prišel na svobodo, je menda celo podpisal izjavo, da Tita v življenju sploh ni videl. Že prej so mu odvzeli čin majorja, pa tudi vojaške pokojnine ni dobil. Iz Beograda se je umaknil v neki manjši kraj v Srbiji. Preživljal se je s prodajo loterijskih srečk.

⁴ Okrožno sodišče v Ljubljani, zapisnik zaslišanja Mihaela Goloba, 6. 9. 2000, sodnica Alijana Ravnik.

Odstavitev prosovjetskega španskega stotnika in armadnega generala Ivana Gošnjaka, državnega sekretarja za ljudsko obrambo – 1970

Kot mizarski delavec in aktiven član KPJ je bil Ivan Gošnjak 1935 poslan na šolanje v ZSSR, kjer je končal Leninovo partijsko šolo. Pred odhodom v Španijo 1939 je končal še častniški tečaj, da bi kasneje postal stotnik španske republikanske armade. Tako kot večina ostalih »Špancev« se je po vrnitvi v Jugoslavijo, 1942, takoj priključil v NOV. Kmalu zatem je postal namestnik, nato pa poveljnik GŠ NOV Hrvaške. Mimogrede, podobno vojaško kariero je med slovenskimi partizani naredil generallajtnant Franc Rozman - Stane, poveljnik GŠ NOV Slovenije, ki pa je leta 1944 umrl po nesrečnem preizkušanju britanske minometne mine. Po nekaterih podatkih (sovjetskih) je bil ta poskus insceniran, saj naj bi bil Rozman možni gestapovski vohun (skoraj vsi »Španci« so šli skozi nemška taborišča in gestapovske zapore, pa so kasneje osumljeni kot gestapovski agenti). Osebno ne verjamem v to inačico.

Vsekakor je general Gošnjak med vsemi jugoslovanskimi »Španci« dosegel najvišji vojaški položaj – državni sekretar za ljudsko obrambo (1949–1969) in obenem namestnik vrhovnega poveljnika JLA. Bil je tudi član Politbiroja CK ZKJ. Užival je popolno Titovo zaupanje, pa je 1966 hotel celo pomiriti spor med Titom in Rankovićem.

Ivan Gošnjak je bil vsekakor močno povezan s sovjetskimi varnostnimi službami, vendar je tudi res, da je bil v prijateljskih odnosih z Aleksandrom Rankovićem. Oba sta bila poročni priči Jovanki in Titu.

Ni povsem točnih podatkov niti indikacij, zakaj je bil Gošnjak odstavljen z ene od najbolj prestižnih in pomembnih funkcij. Po podatkih iz Cenčičeve knjige naj bi šlo za nadaljevanje gonje Rankovićevih pristašev. Proti Gošnjaku pa naj bi delovali predvsem Edvard Kardelj, Vladimir Bakarić, Milentije Popović in Petar Stambolić. Po podatkih generalpolkovnika Pavla Jakšića, navedenih v knjigi *Nad spomini*, II. del, je bil armadni general Gošnjak odstranjen zaradi tega, ker JLA leta 1968 po »češki« pomladi ni bila bojno pripravljena za primer sovjetske invazije, 1971 pa naj bi tudi osebno sodeloval v »hrvaški« zaroti proti Titu.

Namreč, junija 1975 naj bi Gošnjak napisal Titu 60 strani dolgo pismo, v katerem se je pritoževal zaradi prisilne upokojitve. Takrat naj bi v vodstvu prevladala »konzervativna« skupina na čelu z Kardeljem. Tita je tudi opozoril na poslabšano stanje v državi, saj naj bi 1973 Američani porabili 300 milijonov dolarjev samo za vohunstvo v JLA. Gošnjak je Tita tudi spomnil, da je Ranković »padel« samo zaradi tega, ker je udba menda ugotovila, da sta bila Tito in Jovanka masona!

Po Cenčiču naj bi imela za Gošnjakovo odstavitev največ zaslug Kardelj in Bakarić, češ da je bil proti samoupravljanju in teritorialni obrambi, kar je samo delno res. Namreč, Gošnjak je odločno trdil, da samoupravljanja v vojski in vojaški industriji ne more biti, bil pa je tudi odločno proti dvojni vojski – JLA in TO, češ da je to za Jugoslavijo kot večnacionalno državo pravi bumerang! Bil je tudi prvi, ki je od Tita zahteval, naj za njegove vile skrbijo republike, ne pa JLA, Kardelju pa je tudi rekel, da vojska ne bo skrbela za Goli otok, in naj zanj skrbi tisti (Kardelj), ki ga je predlagal.

Oseбно mislim, da je general Gošnjak dejansko padel zaradi pritiskov Titovih nasprotnikov in zahtev Srbije, da zavzame položaj zveznega sekretarja za ljudsko obrambo nekdo iz Srbije (glavni kandidat je bil generalpolkovnik človeka Nikola Ljubičić). Pri tem seveda ostali namigi (sovjetski agent, kupec sovjetskega orožja, Rankovičev prijatelj) niso bili postranskega pomena! Vsekakor je dejstvo, da je z odhodom Rankovića in Gošnjaka Tito izgubil še zadnja dva iskrena prijatelja. Prevladala je »desna« frakcija!

Odstavitev »rankovičevcev« v JLA: generalpolkovnika Radeta Hamovića, načelnika GŠ JLA, generalpodpolkovnika Miloja Milojevića, poveljnika I. armade in polkovnika Dušana Rusića, namestnika načelnika Vu JLA.

V svoji knjigi *Življenje z Leko*⁵ je dr. Ladislava Becele Ranković, žena Aleksandra Rankovića, omenila tudi vzrok, zakaj naj bi bil odstavljen generalpolkovnik Rade Hamović, načelnik GŠ JLA. Na partijskem sestanku naj bi od njega zahtevali, da prepove svojemu sinu druženje s sinovoma Aleksandra Rankovića, ko je bil le-ta po brionskem plenumu odstranjen s politične scene. Seveda general Hamović ni hotel pristati na takšno zahtevo. To naj bi bil osnovni razloga za njegovo zamenjavo. Vsekakor pa je imela celotna zadeva globlje vzroke in širše ozadje.

Dobrica Ćosić je izjavil, da je Tito povedal Milentiju Popoviću naslednje: »V Beogradu je center kontrarevolucije. Jaz sem o tem obveščen. **Zarota je usmerjena proti meni, center pa je v Srbiji! Ranković se sestaja z generaloma Hamovićem in Milojevićem. Vaše vodstvo je preko Mijalka Todorovića povezano z Rusi.** To je informacija našega vojaškega atašeja v Moskvi.«

Po izjavi (pismih) polkovnika Dušana Rusića⁶ je bil general Rade Hamović obtožen, da je skupaj z generalom Milojem Milojevićem in Aleksandrom Rankovićem - Lekom v Milojevićevo hišo sestavil »**Načrt za prevrat in odvzem oblasti J. B. Titu**«. Zato so hišo generala Hamovića ozvočili, hišo generala Milojevića pa popolnoma blokirali. Vse to je bilo opravljeno po nalogu generalpodpolkovnika Ivana Miškovića, tedanjega načelnika Vu Zslo. General Mišković je imel zaslombo pri novem zveznem sekretarju za obrambo, armadnem generalu Nikoli Ljubičiću, generaloma Ivanu Kukoću in Džemilu Šarcu, poleg tega pa tudi podporo srbskih republiških funkcionarjev Dobrivoja Radosavljevića, Rata Dugonjića in drugih. Šlo naj bi za staro sovjetsko agenturo, ki sta jo sicer vodila Ivan Krajačić - Stevo in njegov učenec Ivan Mišković - Brk.

Verjetno pa to ni bil edini razlog. General Hamović je imel tudi trdno podporo Ivana Gošnjaka, pa je tako tudi po njegovi odstavitvi zagovarjal iste ideje, predvsem pa to, da samoupravljanje ne sodi v vojaške enote. To vem tudi iz osebne izkušnje: sam sem 1958 v šoli pehotnih rezervnih častnikov v Bileći uvajal v enoto nekakšen »vojaški kolektiv«⁷ na

⁵ Ladislava Becele Ranković, *Življenje z Leko*, Grafis Trate, 2002 Grosuplje (slovenski prevod, moj uvodnik in komentarji).

⁶ Dušan Rusić, *Deset vojnih i državnih tajni za koje nisam znao*, www.vojastvo-military.si (2014).

⁷ Marijan F. Kranjc, generalmajor v pokoju, Organizacija vojaškega kolektiva v ŠRO Bileći, www.vojastvo-military.si (2014).

podlagi samoupravljanja, pa mi je bilo tudi uradno rečeno, da je sicer vse lepo in prav, da smo dosegli izredne uspehe, vendar pa, da samoupravljanje ne sodi v vojsko!

Ker je sredi sedemdesetih let upokojeni generalpolkovnik Rade Hamović pogosto zahajal v Ljubljano, smo organi protiobveščevalne skupine 9. armade dobili nalogo, da generala Hamovića striktno operativno »pokrijemo«. Ker smo iz prvih obiskov zaključili, da se »objekt« zadržuje samo na določenem mestu, smo kmalu zatem ta prostor tudi tajno ozvočili, vendar nikdar nismo dobili nobenega zanimivega namiga. Ko sem nekoč v zaključnem poročilu predlagal, da prekinemo z »občasno operativno kontrolo«, sem bil iz Beograda ostro zavrjen, češ da »rankovičevci« še vedno ne mirujejo!

Ko sem 1984 postal načelnik varnostnega oddelka 9. armade, sem bil povsem slučajno prisoten pri poveljniku 9. armade, ko ga je obiskal upokojeni generalpolkovnik Rade Hamović in mu predal prošnjo za izjemno dodelitev stanovanja v Ljubljani. Seveda, na moji pisalni mizi pa me je že čakala depeša iz Beograda, da se generalu Hamoviću občasna kontrola spremeni v stalno operativno kontrolo, seveda iz istega razloga kakor prej – kot »rankovičevcu«! Sprejel je slovensko državljanstvo in se tudi zasebno ustalil sredi Ljubljane!

Generalpodpolkovnik Miloje Milojević, poveljnik I. armade v Beogradu, je napisal zelo ostro pritožbo zaradi neprimerne kadrovske politike v JLA, ki je bila usmerjena proti srbskim nacionalistom in unitaristom. Ker je hotel general Milojević pritožbo na vsak način predati Aleksandru Rankoviću, je bila po mnenju tretjeobtoženega na brionskem plenumu, Vojina Lukića, celotna spletko usmerjena s strani Kos-a JLA: Ranković in Sdv naj bi se vpletla v kadrovske politiko JLA. Na koncu je bil general Milojević izključen iz ZKJ, zamenjan in nato upokojen.

Polkovnika Dušana Rusića sem že dvakrat omenjal: prvič kot glavnega zasliševalca skupine okrog Sdv pred brionskim plenumom in kot vodjo skupine za protiobveščevalno zavarovanje Tita ob obisku v Belgiji, na Nizozemskem in v Luksemburgu. Nekaj let pred svojo smrtjo mi je zaupal tudi nekaj zanimivih podrobnosti, ki sem jih tudi zapisal in objavil⁸.

Seveda sem bil kasneje, nekje okrog 1975, zelo presenečen, ko sem zvedel, da je bil odstavljen s položaja namestnika načelnika varnostne uprave Zslo, posebno še, ker sem imel privilegij, da sem bil z njim na posebni nalogi. Vendar zaradi tega nisem imel nobenih nevšečnosti.

Ko sem se odločil, da bom prevzel urejanje slovenskega prevoda in pisanje uvodnika za knjigo dr. Slavke Becele Ranković, *Življenje z Leko*, sem sodeloval (pisno) z glavno pričo Rankovićeve nedolžnosti – svojim nekdanjim, uradno drugim, šefom v Vu JLA.

Napisal sem mu prijateljsko pismo, priložil skupno fotografijo iz Bruslja in ga zaprosil za določene dokumente. Ljubeznivo mi je odgovoril in postregel s pomembnimi podatki iz prve roke. Seveda sem izkoristil priliko in mu postavil še druga vprašanja. Obenem mi je opisal svojo dolgotrajno borbo za resnico, saj je bil dejansko obtožen kot organizator zarote znotraj GŠ JLA proti Titu! Praktično najhujša stvar, ki si jo je mogoče zamisliti.

⁸ Marijan F. Kranjc, generalmajor v pokoju, Deset državnih skrivnosti za katere nisem vedel ..., (Pisma polkovnika Dušana Rusića iz Beograda), www.vojastvo-military.si (2014).

Vendar je bila stvar zelo premetena! Namreč, polkovnik Rusić je dejansko vodil »vojaško-tehnično komisijo« proti Rankoviću in njegovim pristašem. Po končanem preiskovalnem postopku, ko njegovi tehniki niso odkrili nobene prislusne naprave v Titovem kabinetu, je to tudi uradno napisal. Ker pa je bil Ranković na brionskem plenumu vseeno obtožen ravno za prisluskovanje Titovih zasebnih prostorov, je polkovnik Rusić povsem jasno postavil vprašanje svojemu predpostavljenu in načelniku Vu Zslo, general podpolkovniku Ivana Miškoviću, zakaj ni obvestil Tita o pravem stanju stvari! Ni dobil odgovor – bil je odstavljen!

Kot vemo, je kasneje Josip Kopinič obvestil Tita, da Ranković in njegovi sodelavci dejansko niso organizirali nobenega prisluskovanja, pa je Tito z abolicijo izbrisal kazni in vse obtožence oprostil krivde.

Seveda polkovnik Rusić zaradi nesoglasij z generalom Miškovićem ni bil direktno obtožen kot rankovičevcevec, temveč je bil insceniran poseben spor. Namreč, polkovnik Miloš Petrić, tedaj načelnik uprave vojaške policije (sicer moj prvi šef v Šibeniku), je prišel v partijski spor s polkovnikom Rusićem zaradi hrvaškega nacionalizma, nazadnje pa je bil prav polkovnik Rusić obtožen za srbski nacionalizem! Obenem je general Mišković proti njemu povedel disciplinski postopek. Polkovnik Rusić je medtem sicer opravil izpit za čin generalmajorja, vendar čina ni dobil. Po nekem nepisanem pravilu bi kot udeleženelec v disciplinskem postopku moral zaprositi za povišanje v generalski čin. Tega pa zaradi ponosa ni hotel storiti. Seveda generalskega čina ni dobil. Zahteval je upokojitev.

Bil je glavna priča v rehabilitaciji Aleksandra Rankovića, pa je tudi meni je pomagal pri urejanju slovenskega prevoda knjige dr. Slavke Becele Ranković, *Življenje z Leko*.

Odstavitev generalmajorja Bojana Polaka – Stjenke, prvega poveljnika TO Slovenije, operativna akcija »Vrh« – 1972

Ali je bil general Polak odstavljen samo zaradi trgovine z orožjem? Odgovor je v arhivih zvezne in slovenske Sdv pod šifro »Vrh«. Akcija pa je tudi povezana z znano afero Bata Todorovića. Na političnem procesu proti Batu Todoroviću v Beogradu je namreč šlo za odkrivanje povezav gospodarskega kriminala med politično in vojaško elito. Bata Todorović je bil obsojen na 20 let zavora, ne zaradi vohunstva in kriminala, temveč zaradi slabe preprodaje domačega orožja (nekateri so ostali brez provizij)! Tako je vsaj zatrdil svojemu odvetniku.

Prvi poveljnik slovenske TO je želel, da bi njegove enote namesto zastarelega orožja iz skladišč JLA dobile sodobno in učinkovito orožje. Z odobritvijo vojaških in političnih faktorjev je navezal stike s posameznimi trgovci orožja, ki je bilo kupljeno oz. plačano iz nedefiniranih črnih republiških fondov, nad katerimi so bdeli organi Sdv. Šlo je predvsem za denar iz igralnic, državnega in tudi t. i. koristnega prekupčevanja, nenazadnje pa tudi iz preprodaje domačega orožja preko številnih firm v tujini.

Na podlagi takšnih namer, predvsem pa »zelene knjige« oz. tajnih dokumentov neke sosednje države (menda Avstrije), naj bi se slovenska TO oboroževala zaradi odcepitve in

podobno. Seveda je republiška elita v Ljubljani za takšne obtožbe zahtevala tudi določene sankcije, pa je bil general Polak enostavno odstavljen! Tožilci iz Beograda so bili zadovoljni. Kaj vse je bilo v ozadju te afere, je skušal dokazati mariborski novinar in znanec Mirko Munda v knjigi *Beograjska spletk*. Na predstavitvi knjige je upokojeni general Polak zavrnil vse obtožbe, češ da je šlo za legalno trgovino, pravzaprav samo za vzorčno poizvedovanje.

Politično in varnostno ozadje te afere, predvsem pa prodaja modernega orožja (JLA) Izraelu, je ostalo prikrito. Šele nedavno je novinar Edo Žitnik v Delu objavil feljton z naslovom *Prijatelj* in razkril, da je bil dejanski trgovec orožja z Izraelom šef zvezne Sdv, Edo Brajnik - Štefan. Trgovina se je nadaljevala tudi po osamosvojitvi. Kdo je že tako pogosto potoval v Izrael in kupoval njihovo (že zastarelo) orožje?

V Vojnozgodovinskem zborniku sem leta 2002 objavil članek o generalpolkovniku Arsa Jovanoviću⁹, krajši zapis pa tudi v Nedeljskem dnevniku. V javnosti je največjo pozornosti vzbudil podatek, da je maršal Tito na predlog Arsa Jovanovića dne 14. maja 1945 podpisal ukaz o prepovedi ubijanja vojnih ujetnikov, ki naj bi bil poslan tudi GŠ v Slovenijo. Original bi moral biti v Arhivu RS. Po izjavi polkovnika Silva T., so po mojem članku ukaz našli v arhivu Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani. Kmalu po objavi članka v Vojnozgodovinskem zborniku me je njegov urednik Janez J. Švajncer, brigadir v pokoju, obvestil, da bi se najin prleški rojak Bojan Polak - Stjenka, generalmajor v pokoju, želel srečati z menoj, da bi končno zvedel resnico o razlogih bivanja Arsa Jovanovića med slovenskimi partizani. Vabilu na pogovor sem se seveda rade volje odzval, saj sem dobro poznal vojaško pot partizanskega poveljnika in narodnega heroja, obenem pa sem tudi nameraval generala Polaka povprašati o njegovi vlogi v znani politično-zarotniški akciji »Vrh«, ko je bil razrešen dolžnosti prvega poveljnika TO Slovenije.

Pogovoru je prisostvoval brigadir Švajncer, ki si je zapisoval važnejše poudarke z najine razprave. Namreč, generala Polaka sta predvsem zanimali dve vprašanji, in sicer: prvo, ali je Tito konec 1942 poslal polkovnika Arsa Jovanovića in skupino srbsko-črnogorskih častnikov z namenom, da bi slovensko partizansko vojsko reorganizirali po enotnem »jugoslovanskem« modelu ali pa je zares Kardelj zaprosil Tita za pomoč v poveljniškem kadru oz. tudi za dolžnost načelnika GŠ Slovenije, kakor sem zapisal v članku, in drugo, - kje se nahaja Titov pisni ukaz o prepovedi likvidacije vojnih ujetnikov in kdo ga je v GŠ Slovenije prejel, kajti niti on niti drugi partizanski poveljniki tega ukaza niso prejeli po vojaški »liniji«, osebno pa tudi ni vedel za obstoj takšnega ukaza.

General Polak je v začetku pogovora tudi povedal, da je prav on osebno sprejel polkovnika Arsa Jovanovića na Dolenjskem in ga pospremil do Ivana Mačka - Matije, takratnega poveljnika GŠ Slovenije. Zaradi avtoritete, ki jo je Arsa Jovanović užival kot Titov načelnik VŠ celotne partizanske vojske, so slovenski partizanski poveljniki izvrševali začetne ukaze Arsa Jovanovića, saj so bile »njegove« ofenzivne akcije kar uspešne. O pravih razlogih, zakaj je bil Arsa Jovanović poslan v Slovenijo, pa general Polak ni vedel nič, saj je do objave mojega članka verjel, da je šlo za načrtovano in vsiljeno Titovo potezo poenotenja partizanske vojske. Poznal je samo »uradno« razlago Kardeljevih stališč, ni pa vedel za ozadje spora Tito – Kardelj, niti za vsebino ohranjenih dokumentov generalpolkovnika Arsa Jovanovića.

⁹ Marijan F. Kranjc, generalmajor v pokoju, *Resnica o vlogi generalpolkovnika Arsa Jovanovića⁹ med bivanjem v GŠ NOV in PO Slovenije*, VZZ, 2002 Logatec.

Vprašanje, ali je kdo skril Titov ukaz o prepovedi likvidacije ujetnikov je tako ostalo odprto! Generalu Polaku sem kot general seveda verjel na besedo ...

Odstavitev skupine pučistov proti Titu – generalpodpolkovnik Radojica Nenezić in drugi, operacija »Manikirana roka«.

Po letu 1971, ko je načelnik Vu Zslo postal generalpodpolkovnik Stipe Domankušić, generalpodpolkovnik Ivan Mišković pa posebni varnostni svetovalec predsednika republike Tita, se je tudi v JLA odvijala prikrita borba med »levo« (rankovičevci in srbski prevratniki) in »desno« frakcijo (slovenski in hrvaški nacionalisti).

Ker je vladala doktrina, da vsak nacionalizem izziva drugega, pa tako prihaja do simetrije političnih problemov (razkrivanja hrvaškega nacionalizma v vrhovih JLA – Rukavina, Bobetko, Šibl in Potočar), sta menda generala Mišković in Domankušić na pobudo sovjetske obveščevalne službe proti »levi« frakciji inscenirala prevrat Jovanke Broz in generala Radojice Nenezića proti Titu in Jugoslaviji!

Generalpodpolkovnik Radojica Nenezić, znani partizanski poveljnik, Rankovičev prijatelj, v tistem času predsednik vojaške izpitne komisije, naj bi bil vodja te zarotniške skupine, v katero so spadali še: polkovnik Djuro Breberina, namestnik predsednika izpitne komisije za čin generalmajorja, generalpodpolkovnik Mirko Bulović, načelnik Višje vojaške akademije in gardni polkovnik Sekula Memedović. Posredno naj bi tej skupini pomagala tudi polkovnik Dušan Rusić, namestnik načelnika Vu Zslo, ter njegova tajnica in podpolkovnica, Anka Vučinić Matijašević.

Obtožba je bila zares monstruoza: na zahtevo Jovanke Broz naj bi general Nenezić ukazal polkovniku Memedoviću, poveljniku beograjskega gardnega polka, da zasede center Beograda in vse javne institucije, obenem pa tudi izolira tudi Tita!

Afera je trajala kar nekaj časa (1973–1977), saj je bilo zelo težko dokazati obtožbo, da je skupina delala po nalogah sovjetske obveščevalne službe. Vsi akterji so bili seveda pod operativno kontrolo, ki pa ni dala nobenih resnih dokazov. Meseca februarja 1977 je bil v Sarajevu aretiran že zdavnaj odstavljeni polkovnik Memedović in kmalu zatem obsojen na pet let zopora zaradi sovražne propagande. Ker je iskal pomoč tudi pri politikih, mu je menda eden od njih rekel, da mora Vs JLA pomagati, da se razkrinka general Nenezić, ker je Gošnjakov človek, kar je pomenilo, da je tudi sovjetski agent!

Seveda je bil pretisk usmerjen tudi proti vsem ostalim članom zarotniške skupine. Vsak od njih je imel še kakšne stare grehe. Verjamem, da so organi Vs JLA zelo bremenili polkovnika Djura Breberina, ki je bil poveljnik XII. odreda JLA na Sinaju 1962/63. Zaradi velike denarne poneverbe (dobil je provizijo od ustaškega trgovca v Beirutu od prodaje modernih balonskih plaščev) in podobnih grehov (kot poveljnik vojaške policije sem tudi sam sodeloval pri dokazovanju nekaterih njegovih goljufij pri preprodajah tehnične robe v vojaški kantini).

Zdi se, da je bilo bistvo operacije **Manikirana roka** vendarle nekakšno maščevanje generala Ivana Miškovića Jovanki Broz, saj je bil 1973 prav na njeno zahtevo odstavljen tudi s funkcije posebnega Titovega varnostnega svetovalca.

Tito se je v tistem obdobju, posebno po letu 1973, še vedno naslanjal na JLA (general Nikola Ljubičić) in partijo (Stane Dolanc).

Odstavitev generalpolkovnika Ivana Miškovića - Brka, bivšega načelnika Varnostne uprave Zslo in posebnega varnostnega svetovalca predsednika republike Tita.

Karierna pot Ivana Miškovića je bila zares bliskovita. Ob koncu vojne, 1945, je bil načelnik Kos III. armade pod poveljstvom generala Kosta Nadja, pa je po nekaterih podatkih najbolj odgovoren za masovne izvensodne poboje kvislinških vojakov – ustašev, četnikov, domobrancev in drugih. Namreč prav enote te armade, s štabom v Mariboru, so imele nalogo, da po predhodnem sporazumu od britanske vojske v Avstriji prevzamejo vse zavrnjene vojne ujetnike in civiliste.

Ker so bili sredi maja 1945 ukinjeni tudi GŠ NOV Slovenije in Hrvaške, je bila prav III. armada tudi operativno zadolžena za ozemlje severovzhodne Slovenije in severne Hrvaške. Po načelu, naj vsaka republika »uredi« probleme s svojimi kvislingi, so enote slovenskega Knoja in Ozne prevzele na meji oz. v zbirnem taborišču v Mariboru vse vrnjene domobrance in četnike ter jih likvidirali v Teharju in v Kočevskem rogu. Del srbskih četnikov je srbska Ozna likvidirala v Kočevskem rogu, črnogorske četnike pa naj bi nekje okrog Zidanega Mosta in Kamnika likvidirala črnogorska partizanska enota iz III. armade.

Ker je imela III. armada v svoji sestavi tudi nekaj hrvaških partizanskih enot, je seveda razumljivo, da je takratni načelnik in major Ozne – vojaškega Kosa, Ivan Mišković, »poskrbel« tudi za vračanje celotne ustaško-domobranske vojske (okrog 250.000?). To vračanje so preživeli opisovali kot »križev pot« od Maribora do Psunja! Le nekaj tisoč jih je menda prišlo do cilja.

Brata Ivan in Milan Mišković sta bila tudi vneta sodelavca Ivana Krajačića - Steva, sive eminence jugoslovanske varnostne službe in »zvestega« Titovega prijatelja – našel mu je soprogo Jovanko in pomagal mnogim svojim sodelavcem. Delali so sicer za Krajačića, dejansko pa za razne sovjetske varnostne službe, od Nkvd do Gpu!

Tudi ocena polkovnika Dušana Rusića je nedvoumna, da je bil general Ivan Mišković glavni sovjetski eksponent v JLA vse do nenadnega zatona 1973, ko naj bi bil odstavljen na zahtevo Jovanke¹⁰. Osebno se mi zdi bolj verjetno, da je Tito osebno dobil opozorilni namig, ne prvič in ne zadnjič, s strani britanske obveščevalne službe! Naj samo spomnim, da je bil Tito dober prijatelj z brigadnim generalom Fitzroy Macleia-jem, prvim vodjem britanske vojaške misije pri VŠ NOJ in seveda izkušenim obveščevalcem.

¹⁰ Marijan F. Kranj c, generalmajor v pokoju, *Deset državnih skrivnosti za katere nisem vedel* (Pisma polkovnika Dušana Rusića iz Beograda) in *Zarota Jovanke Broz proti Titu in Jugoslaviji*, oboje v www.vojastvo-ilitary.si (2014).

Ko je bila 1958 ustanovljena vojaška policija, je bil polkovnik Ivan Mišković postavljen za načelnika novega oddelka vojaške policije v Vu Zslo. Naslednje leto sem bil na drugem častniške tečaju vojaške policije v Pančevu, pa nas je seveda obiskal tudi naš glavni načelnik. Ko sem bil 1963 sprejet v varnostno službo JLA, je bil načelnik Vu JLA že generalmajor Ivan Mišković - Brko.

Pripadniki varnostnih služb za vse te zarote in prepire nismo vedeli. Svoje delo smo opravljali profesionalno in zavzeto. Edini šok sem doživel 1966, ko je potekal brionski plenum, pa nam je načelnik protiobveščevalne skupine IV. armadnega območja, kapitan fregate Boris Fulgozi, posamezno sporočal, da je Ranković prisluškoval Titu in Jovanki, naj prekinemo stike s pripadniki Sdv v Splitu, obenem pa nam je dal konkretne naloge kontrole častnikov iz Srbije, verjetnih pristašev Rankovića.

Šele pozneje, ko sem zvedel za posamezne podrobnosti in začel sestavljati celotno sliko, sem začel dojemati dogajanja in trende. Imel sem srečo, da sem višjo vojaško akademijo in šolo ljudske obrambe končal z odličnim uspehom, prav pa so prišli še nekateri operativni uspehi in dokaj uspešni informativno-analitični izdelki in predlogi. Kot načelnik armadnega varnostnega oddelka sem bil kandidat za načelnika Varnostnega inštituta, pozneje pa na predlog Staneta Dolanca tudi za načelnika Varnostne uprave Zslo.

V obdobju 1963–1971, ko je bil načelnik Vu Zslo generalpodpolkovnik Ivan Mišković, smo poleg operativne obravnave Aleksandra Rankovića in njegovih privržencev – »rankovićevcev«, zvedeli tudi za prometno nesrečo njegovega glavnega pomočnika Slobodana Penezića - Krcuna, ki je 1946 vodil glavno akcijo pri zajetju četniškega generala Draža Mihailovića. Spomnim se, da je bil z ekspertizo ugotovljen zares nenavaden vzrok nesreče: nekakšna neznana tekočina (kislina) je razjedla eno od prednjih avtomobilskih gum, ki jo je zatem pri veliki hitrosti razneslo! Vem, da sem pozneje tudi sam postal pozoren, če sem na parkirišču pod pnevmatikami zagledal oljne madeže!

Skoraj redno smo bili informirani o vseh deviacijah znotraj JLA. Nekatero negativno pojave smo razumeli, za mnoge od njih pa smo iskali vzroke v raznih teorijah zarot, tujih vplivih in podobno. Podobe »padlih« (politično mrtvih) so se kar vrstile! Naj naštejemo samo glavne generale in admirale: Ivan Gošnjak, Radojica Nenezić, Gojko Nikoliš, Đoko Jovanić, Mirko Bulović, Drago Pauč, Franjo Herljević, Miloje Milojević, Rade Hamović, Mate Jerković in Ivo Parmač.

Seveda za nas, varnostnike (»bezbednjake« ali »kosovce«), je bilo najbolj presenetljivo, ko smo zvedeli, da so »odpadli«: polkovnika Alojz Ahlin in Dušan Rusić, podpolkovnika Milan Knežević in Anka Vučinić – Matijašević, narodni heroj Luka Vučinić, in majorka Jovanka Broz!

Nacionalizem je našel zaslombo tudi med visokimi vojaškimi starešinami. Najprej sta v »hrvaški pomladi« padla generala Ivan Rukavina in Janko Bobetko, pozneje pa se je za hrvaško republiško vojsko opredelil tudi general in narodni heroj Ivan Šibl.

Vse navedene armadne čistke so se izvajale pod vodstvom generala Miškovića in njegovih »političnih« naslednikov, Stipeta Domankušića in Daneta Čujića, ki nista bila profesionalna pripadnika varnostne službe!

Zadnja, generalska zarota generalpolkovnika Đoka Jovanića

Pred Titovo smrtjo so se razširile govorice tudi v varnostnih krogih, da bo generalpolkovnik Đoko Jovanić, poveljnik I. armade (beograjske) odstavljen zaradi načrtovanega prevrata skupaj z Jovanko Broz. To je bilo obdobje skoraj popolne izolacije Jovanke Broz. Šlo je seveda samo za domneve in govorice iz arzenala »napadov na JLA«, ko se je hotelo tudi posmrtno maščevati Titu, saj je še vedno užival velik ugled med ljudmi.

Kolikor mi je znano, so imele te govorice samo eno osnovo: Jovanka je bila partizanska bolničarka v lički enoti, kateri je poveljeval Đoka Jovanić. Šlo je za izkušenega in sposobnega poveljnika, ki je hitro napredoval. Ko je bil postavljen za armadnega poveljnika v Beogradu, so se seveda takoj razširile domneve iz »kadrovske kuhinje«, da je ta položaj dobil na predlog Jovanke!

Šlo je za »generalsko« zaroto, zadnjo proti Titu!

Tudi kasneje se je zgodilo nekaj generalskih zarot, vendar je šlo predvsem za medsebojne obračuna na nacionalistični osnovi. Nekatere so se končale tudi na mednarodnem sodišču v Hagu ...